

dCIDOB 104.

L'or blau, gestió d'un recurs per compartir.

Crisi global de l'aigua? Reflexions sobre la suposada "crisi global de l'aigua" i el debat global que l'envolta.

Marion Vogel

Crisi global de l'aigua?

Reflexions sobre la suposada “crisi global de l'aigua” i el debat global que l'envolta*

Marion Vogel Màster en Estudis per al Desenvolupament

La crisi de l'aigua: del fet local al global

Els éssers humans necessiten un subministrament estable d'aigua de bona qualitat, raó per la qual, des de fa milers d'anys, estan desenvolupant tècniques per influir sobre el cicle hidrològic i adaptar la quantitat, qualitat i el lloc i temps del flux de l'aigua a les seves necessitats. De simple *usuari* del cicle hidrològic, l'éssere humà ha aconseguit ser-ne el *gestor*. La ignorància de variacions temporals i espacials i d'interrelacions amb els ecosistemes i els seus habitants, tanmateix, ha provocat i provoca alteracions en el cicle de l'aigua i els ecosistemes dependents, les conseqüències de les quals són difícilment pre-dictibles en la seva complexitat i escapen del control humà. Els impactes sobre el règim hidrològic poques vegades es perceben abans de manifestar-se mitjançant fenòmens adversos que afecten els humans o el medi ambient.

Actualment, en moltes regions del planeta ja no es pot satisfer la creixent demanda d'aigua que acompanya el creixement demogràfic i el desenvolupament tecnològic, econòmic i social. La limitada oferta hídrica es veu reduïda, a més, per la degradació de la qualitat de l'aigua a causa dels desguassos, lixiviacions o infiltracions de substàncies contaminants. L'ús insostenible dels recursos hídrics i un ordenament territorial que no té en compte, per exemple, la importància de zones riberenques i aiguamolls com a protecció natural contra inundacions o de zones permeables per a la infiltració de les precipitacions, són les causes principals per les quals ens enfrontem avui dia a una creixent escassetat d'aigua i un aparent augment d'inundacions i sequeres.

Les mesures immediates que se solen prendre per afrontar aquests problemes ambientals a escala local, regional o nacional inclouen, per exemple, l'increment de l'eficiència en l'ús de l'aigua, el tractament d'aigües residuals, la implementació de zones de protecció contra inundacions o la infiltració artificial d'aigua als aquífers. Són mesures tècniques amb les quals s'intervé novament en el cicle hidrològic per mitigar o controlar els problemes provinents de les intervencions anteriors. Els costos associats requereixen recursos financers que no existeixen en la majoria dels països del món. En aquests casos apareixen, a més, una sèrie de problemes socials, que afecten sobretot les capes socials més pobres. Els problemes més destacats són: la manca d'accés a aigua potable i clavegueram, una higiene deficient, la proliferació de malalties transmeses per l'aigua com també els danys produïts per inundacions o sequeres. Aquesta situació genera conflictes interns que debiliten encara més les institucions de l'Estat, les quals en la majoria dels països en desenvolupament no compten amb el suport de la població. En un cas extrem pot posar en perill l'estabilitat política i la cohesió social al país.

Els límits i conseqüències de la gestió de l'aigua a mida de les necessitats humanes, també anomenada gestió de l'oferta, es van fer evidents, pràcticament, arreu del món. La preocupació creixent per la degradació del medi ambient va conduir a la primera conferència internacional sobre el tema, la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà, celebrada a Estocolm el 1972. A causa de la importància de l'aigua per al desenvolupament humà, el 1977 es va realitzar, a més, la Conferència de les Nacions Unides sobre l'Aigua a Mar de Plata, la qual marca l'inici d'un debat global al voltant del que s'anomena la “crisi global de l'aigua”.

El discurs global

Confusions sobre la “crisi de l'aigua”. La renúncia de la gestió de l'oferta i el reconeixement de la necessitat d'una gestió que respecta les condicions preestablertes per la natura i les necessitats dels ecosistemes són, potser, els èxits més importants dels trenta anys de debat. El concepte de la gestió integrada de l'aigua respon als problemes ambientals associats a la crisi tenint en compte les implicacions econòmiques i sociopolítiques que es deriven directament de l'escassetat o contaminació dels recursos hídrics. La gestió de l'aigua s'amplia amb instruments polítics com la prioritització de demandes, la conciliació d'interessos i el maneig de conflictes.

D'altra banda, tanmateix, en definir els problemes ambientals, socials i polítics relacionats amb la gestió de l'aigua com a “crisi de l'aigua”, el debat genera la impressió que la manca d'accés a aigua potable, per exemple, és conseqüència directa de la creixent escassetat i contaminació dels recursos hídrics causats, això sí, per una gestió insostenible. Cal destacar que els països industrialitzats han aconseguit controlar o mitigar els efectes tant de l'escassetat i de la contaminació com de les inundacions i sequeres. En els països en desenvolupament s'observa que les capes mitjanes i altes de la societat no pateixen tampoc la “crisi de l'aigua”. La manca d'aigua i sanejament, les malalties i els danys per inundacions i sequeres els pateixen gairebé sempre els pobres. Viure en un ambient sa esdevé un luxe sempre que es tinguin els recursos financers per garantir-lo. Aquesta “marginalització ambiental” revela que les dimensions socials de la “crisi de l'aigua” són solament manifestacions del mateix subdesenvolupament. Les desigualtats econòmiques i l'exclusió social són els causants que milers de milions de persones no tinguin accés a aigua segura, no l'escassetat de l'aigua. La histèria que es produeix al voltant de l'escassetat de l'aigua en el discurs global no és comprensible, ja que encara hi ha aigua suficient per sostenir la vida, fins i tot en les regions àrides del planeta.

El discurs global se centra en les manifestacions de l'anomenada “crisi de l'aigua”, i es tracta problemes sobre la gestió dels recursos hídrics que no estan necessàriament relacionats de forma directa. La diferenciació és molt important, ja que només així es pot realitzar una bona anàlisi de les causes a partir de la qual es poden elaborar estratègies i plans d'acció. La implementació de la gestió integrada de l'aigua per conques hidrogràfiques, per exemple –encara que vagi acompanyada de mesures per a l'enfortiment institucional i la creació de condicions de bon govern– no solucionarà els problemes d'accés a l'aigua, ja que és probable que les relacions de poder i les desigualtats existents es reproduïxin en els fòrums on les parts interessades en la gestió de l'aigua defensen els seus interessos.

Parcialitat d'un concepte integral. La promoció de la gestió integrada de l'aigua en l'àmbit global va acompanyada de la proposta de principis i mesures per canviar pautes de consum poc sostenibles i la recerca de solucions per al finançament dels serveis de sanejament. La declaració de l'aigua com a bé econòmic a principi dels anys noranta va obrir el

© HDPT Central African Republic

Les desigualtats econòmiques i l'exclusió social són els causants que milers de milions de persones no tinguin accés a aigua segura

debat per a la introducció gairebé exclusiva d'instruments econòmics. Es promou no solament el cobrament de tarifes per a la recuperació de costos d'operació, manteniment i inversions dels serveis de sanejament o de rec, sinó també el pagament per extracció d'aigua i per vessaments d'aigües residuals per internalitzar els costos associats a les externalitats ambientals de la gestió insostenible de l'aigua. Altres instruments per a aquesta "gestió de la demanda" reben poca atenció en el debat global, tot i que es reitera constantment la necessitat de crear una cultura de l'aigua que reconegui el seu valor en la dimensió econòmica, social i ambiental. Per aconseguir que els usuaris deixin de desaprofitar l'aigua, el cobrament de tarifes és només una opció entre moltes i només es pot aplicar mentre existeixi una correlació directa entre preu i consum.

que és vàlid per a un país no ho és necessàriament per a un altre. La presa de decisions no sempre es regeix únicament per valors econòmics. L'aplicació d'instruments concrets requereix una anàlisi de valors econòmics i no econòmics en què es basa la presa de decisions en l'entorn on es volen aplicar

Cal una aproximació global per resoldre la crisi de l'aigua?

En els 30 anys que perdura el debat, han sorgit una infinitat de nous actors en forma d'organitzacions internacionals governamentals i no governamentals, com per exemple l'Associació Mundial de l'Aigua o el Consell Mundial de

Organitzacions de la societat civil critiquen justament aquesta aparent economitització de la gestió de l'aigua, ja que deixa de banda objectius com l'accés equitatiu, la reducció de la pobresa, la satisfacció de drets humans bàsics i la protecció ambiental. En haver identificat la manca de recursos financers com la causa immediata més important de les dimensions socials de la crisi de l'aigua, la insistència en el paper econòmic de l'aigua i la promoció de la participació del sector privat en la prestació dels serveis d'aigua i sanejament resulta almenys qüestionable. La prioritització d'instruments econòmics en el debat global contradiu, a més, la promoció de la gestió integrada de l'aigua, ja que aquesta es basa en el concepte del desenvolupament sostenible i, per tant, busca l'equilibri entre les dimensions econòmiques, socials i ambientals de la gestió i també de la valorització de l'aigua.

La racionalitat econòmica en què es basa el pensament de les societats occidentals justifica l'aplicació d'instruments econòmics per resoldre els problemes de la crisi de l'aigua; però el

l'Aigua, per esmentar només les més importants. No obstant això, no s'han creat institucions capaces de posar en pràctica les polítiques i estratègies discutides a nivell global i fer el seguiment corresponent. La institucionalització de la política global de l'aigua es limita a la realització de fòrums i conferències periòdiques, els resultats dels quals –principis, polítiques d'intenció, recomanacions– es plasmen en declaracions i plans que no tenen caràcter obligatori per als seus signataris.

La manca de resultats en forma de plans estratègics i accions concretes posa en dubte la capacitat de la política global de l'aigua per buscar solucions a la crisi. Cal dubtar, a més, de la necessitat d'un "consens global" al voltant de principis bàsics i més encara al voltant d'estratègies i accions concretes, ja que tancaria el debat per a altres aproximacions i altres possibles solucions. El caràcter local-regional dels problemes relacionats amb la crisi de l'aigua permet, en major mesura que en altres problemes globals, el disseny de solucions locals.

La Gestió Integrada dels Recursos Hídrics (GIRH), per exemple, pot implementar-se en una conca i en una altra no, sense que això afecti l'efectivitat de les mesures preses. En aquest sentit, es diferencia per exemple del canvi climàtic, el qual requereix la reducció de les emissions atmosfèriques de manera concertada a nivell global. Tampoc no existeix el model de la gestió integrada de l'aigua, i fins i tot l'alt consens sobre la delimitació del terreny administratiu pels límits de la conca hidrogràfica pot posar-se en dubte, ja que sempre hi haurà superposicions de fronteres naturals, polítiques i administratives i, fins i tot, ètniques. Quina frontera ha de definir la gestió de l'aigua dependrà de les circumstàncies regionals. Encara que la gestió per conques sembla la millor opció per aconseguir la sostenibilitat ambiental, aquesta es pot aconseguir també amb una gestió dins de fronteres administratives tradicionals i una bona cooperació entre les regions de la conca.

El caràcter local-regional dels problemes relacionats amb la crisi de l'aigua permet, en major mesura que en altres problemes globals, el disseny de solucions locals

La gestió integrada de l'aigua com a alternativa al model actual de gestió és directament aplicable només en països on existeix un entorn polític i social adequat per a una implementació d'èxit. No obstant això, en la majoria dels casos, la transició cap a la gestió integral dels recursos hídrics ha de realitzar-se mitjançant implementacions parcials successives que cada país defineix d'acord amb les seves condicions marc. La pressió política que es genera per la promoció del concepte a escala global no es pot considerar convenient en aquest context. L'aplicació d'instruments econòmics, d'altra banda, es basa en la racionalitat econòmica predominant als països industrialitzats, però no es produeix en molts països en desenvolupament. La implementació d'aquestes eines requereix com a pas previ crear una cultura propícia per a la seva aplicació, quelcom que només és aconsellable fer si no es troben alternatives viables i efectives.

La discussió de la problemàtica i la recerca de solucions a nivell global, tanmateix, tenen la seva justificació, ja que la crisi de l'aigua pot entendre's com una crisi en què es reflecteixen els efectes negatius principals de la industrialització i de la globalització econòmica i cultural. Però no és imprescindible buscar solucions globals per a aquestes externalitats. La "crisi de l'aigua" en les seves dimensions socials i polítiques se solucionarà automàticament en superar el subdesenvolupament i

les desigualtats econòmiques. Els problemes ambientals se solucionaran amb la transició cap al desenvolupament sostenible. La crisi de l'aigua hauria de tractar-se en el marc de les dues preocupacions més importants a escala global: la degradació ambiental i el subdesenvolupament. En canvi, la institucionalització d'una política global de l'aigua pròpia no ha pogut demostrar fins ara la seva utilitat; al contrari, el discurs global va comportar que es globalitzés una crisi que, en realitat, no existeix d'aquesta forma.

La crisi de l'aigua: un problema dels països en desenvolupament?

El debat global al voltant de la crisi de l'aigua se centra sobretot en les dimensions socials i polítiques d'aquesta. Superar la manca d'accés a aigua de bona qualitat s'entén com un dels reptes més importants en la lluita contra la pobresa com ho confirma la declaració del mil·lenni de l'any 2000 que estipula com a objectiu, entre d'altres, "reduir a la meitat les persones sense accés a aigua fins al 2015". Cal assenyalar que en la Conferència sobre l'Aigua de 1977, ja s'havia acordat una meta semblant per a la dècada internacional de l'aigua potable i el sanejament (1981-1990), durant la qual es volia aconseguir que el 100% de la població comptés amb aquests serveis bàsics. En aquell temps, aquesta "missió hidràulica"¹ havia fracassat i és molt probable que fracassi de nou.

Existeix la impressió que la crisi de l'aigua és un problema del món en desenvolupament, ja que solament aquí es manifesta en les seves dimensions sociopolítiques, i es suggereix la necessitat d'oferir suport per part de la comunitat de donants. Els països industrialitzats es presenten com els experts en qüestions de gestió dels recursos hídrics i també referent al "bon govern", sense el qual difícilment es pot assolir una millora en la gestió de l'aigua. El que s'amaga darrere d'aquesta situació és que els països industrialitzats encara no han resolt els problemes de sostenibilitat ambiental; només han treballat sobre els símptomes de la crisi de l'aigua i no sobre les causes.

Cal destacar, en aquest context, que els protagonistes del debat són països industrialitzats occidentals i institucions financeres internacionals, com el Banc Mundial, i de manera creixent, representants d'empreses multinacionals del sector, els quals han guanyat importància sobretot des de la creació del Consell Mundial de l'Aigua que va contribuir a què el debat global sobre l'aigua es deslligués del marc de les Nacions Unides en els anys noranta. Les posicions d'aquests actors dominen el debat i modelen els resultats. En el debat global, en girar només al voltant de les manifestacions ecològiques, econòmiques, socials i polítiques de les crisis de l'aigua, s'oculten interessos econòmics i relacions de poder, i es presta atenció als problemes i no a les causes. D'aquesta manera els actors principals poden presentar-se com els que resolen la crisi, passant per alt el seu paper en l'aparició de la crisi en primer lloc. Així s'aconsegueix elaborar i difondre polítiques i estratègies que no posen en perill els interessos dels que les formulen.

La insistència de la política global de l'aigua en el caràcter de bé econòmic de l'aigua i la culturització econòmica que promou poden interpretar-se com la preparació dels països en desenvolupament per a la participació d'empreses multinacionals, europees i nord-americanes, principalment, en la prestació dels serveis d'aigua i sanejament, entre d'altres. La política global de l'aigua moltes vegades es critica per aquesta raó en ser un instrument més dels països industrialitzats per defensar els seus interessos econòmics a costa dels països en desenvolupament. Aquesta crítica pot sustentar-se encara més tenint en compte el fet que visions alternatives, preparades, per exemple, per la societat civil o grups indígenes, no es prenen en compte en el debat global més enllà de la seva recepció i la declaració que se les *respecta*. Però justament aquestes visions alternatives podrien contribuir significativament a l'èxit de la implementació de la gestió integral de l'aigua en l'àmbit regional ja que asseguraria que s'emmarqui en la ideologia regional, un fet que resulta important per a la sostenibilitat de les mesures preses. ●

Notes

1. Al llarg dels primers 75 anys del segle XX, la gestió dels recursos hídrics als països industrialitzats estava inspirada per la idea que la natura podia ser dominada pels humans. Aquesta idea fàcilment es va exportar als països en desenvolupament a mitjan segle XX (Allan, s.a.). D'aquesta època ens ha quedat la idea que la gestió dels recursos hídrics és un procés de control que l'ésser humà exerceix sobre el cicle hidrològic. Aquest procés era interpretat com una tasca bàsicament tècnica que havia de ser realitzada per professionals del sector per tal de satisfer les demandes de la població. Així, si no hi havia suficient aigua, era feina dels enginyers i científics, amb finançament de l'Estat, buscar com augmentar l'oferta. Aquesta "missió hidràulica" es caracteritzava per grans obres com la construcció d'embassaments o els transvasaments entre conques. La gestió de l'aigua estava subjecta a criteris tècnics i científics, discutida només entre professionals del sector. No era percebuda com un procés polític sinó com un procés purament tècnic. En conseqüència, les polítiques de recursos hídrics es van caracteritzar per la preponderància d'una gestió centralitzada basada en grans obres d'enginyeria i un subministrament d'aigua subsidiat per l'Estat.

Referències bibliogràfiques

- ALLAN**, Tony. *Millennial water management paradigms: making Integrated Water Resources Management (IWRM) work*. www.mafhoum.com/press/53aE1.htm
- BARLOW**, Maude. "Blue Gold. The global water crisis and the commodification of the world's water supply". Special Report issued by the International Forum on Globalization (IFG), primavera 2001. www.thirdworldtraveler.com/Water/Blue_Gold.html
- BISWAS**, Asit K. *From Mar del Plata to Kyoto: An Analysis of global water policy dialogues*. Mèxic: Third World Centre for Water Management, abril 2003.
- DOUROJEANNI**, Axel i **JOURAVLEV**, Andrei. "Crisis de gobernabilidad en la gestión del agua [Desafíos que enfrenta la implementación de las recomendaciones contenidos en el capítulo 18 del Programa 21]". *Serie Recursos Naturales e Infraestructura*. No. 35 (2001). Santiago de Chile: CEPAL, División de Recursos Naturales e Infraestructura.
- TURTON**, Anthony i **HENWOOD**, Roland (ed.). *Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective*. Pretòria: African Water Issues Research Unit, 2002.
- TURTON**, Anthony i **OHLSSON**, Leif. "The Turning of a Screw: Social Resource Scarcity as a Bottle-Neck in Adaptation to Water Scarcity". *Forum for Global Water Issues*. No. 1 (febrer 2000). Stockholm International Water Institute (SIWI), Stockholm Water Front.

* Aquest article es basa en les conclusions de la memòria d'investigació "La utilitat d'aproximacions globals per a la solució de la 'crisi de l'aigua': l'exemple del Perú. El paper de la política global de l'aigua i de la cooperació al desenvolupament en la reforma del sector hídric al Perú", realitzada per l'autora en el marc del Màster en Estudis per al Desenvolupament de la Fundació CIDOB, 2004-2007.

